

Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională

Buletin Informativ

nr. 11- mai 2023

Institutul
Național al
Patrimoniului
Ministerul Culturii

Ediție online
URL: <https://biblioteca-digitala.ro/?pub=353-patrimoniu-imaterial-si-cultura-traditionala-buletin-informativ-institutul-national-al-patrimoniului>
Editura: Patrimonia
ISSN 2668-6104, ISSN-L 2668-6104

PROIECTE

Dr. Dorina Dragnea, *Evenimentele Direcției Patrimoniului imaterial și cultură tradițională de la începutul primăverii*

CERCETARE APLICATĂ

Dr. Corina Mihăescu, *Mărțișor și mărțișoare*

Dr. Dorina Dragnea, *Crucile de la Mănăstirea Dervent*

Dr. Anamaria Stănescu, *Motivul spicului de grâu în icoane pe lemn și ouă încondeiate*

Dr. Iuliana Băncescu, *Mărțișorul*

ECOURI

Dr. Corina Mihăescu, *Hora costumelor de la Pietrari sau spectacolul total al portului popular din Vâlcea*

APARIȚII EDITORIALE

Dr. Anamaria Stănescu, *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*

Dr. Anamaria Stănescu, Dan Băcuet-Crișan, „*LUDICA MEDIAEVALIA. Jucării și jocuri medievale pe teritoriul României: schiță arheologică*”

Dr. Andreea Buzaș, *Pionierat de succes în dialectologia transilvană. Sigrid Haldenwang și Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania*

Mihaela Ciorcilă, *Misiunea: Patrimoniul Muzical*

REVISTA PRESEI

Dr. Iuliana Băncescu, *Țara de Sus*

Evenimentele Direcției Patrimoniul imaterial și cultură tradițională de la începutul primăverii

Evenimentul „Mărțișor INP” a deschis seria de activități dedicate consemnării celor 20 de ani de la adoptarea Convenției UNESCO pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial (2003). Proiectul desfășurat sub formatul unui atelier practic demonstrativ a fost organizat în cadrul Programului cultural „Promovarea și salvagardarea patrimoniului cultural național imaterial”.

Manifestarea s-a înscris în acțiunile de salvagardare asumate de România, alături de Bulgaria, fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei și Republica Moldova, prin includerea elementului *Practici culturale asociate zilei de 1 martie* în Lista Reprezentativă a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității în 2017. Prin intermediul evenimentului ne-am propus să creăm un mediu prielnic discuțiilor cu privire la provocările și rezultatele activității de monitorizare a elementului - subiect comunicat de dr. conf. univ. Ioana-Ruxandra Fruntelată, Facultatea de Litere, Universitatea din București. Contribuțiile științifice privind cercetarea tradiției mărțișorului, conservarea și promovarea mărțișorului prin intermediul colecțiilor personale, recunoașterea funcției memoriale pe care o are mărțișorul în narațiunile de familie și individuale au fost analizate de dr. Corina Mihăescu. Despre Convenția UNESCO pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial și elementele de patrimoniu cultural imaterial din România incluse în Lista Reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al Umanității a vorbit dr. Dorina Dragnea. Dr. Anamaria Stănescu a oferit publicului introspecții de teren cu privire la cercetarea practicilor culturale asociate mărțișorului, iar dr. Iuliana Băncescu a specificat sensurile și funcțiile contemporane ale acestui obiect simbolic.

Partea aplicativă a evenimentului a fost oferită de invitatul special, doamna Gabriela Teișanu (Centrul Cultural „Bucovina” Suceava), sub îndrumarea căreia cei prezenți au putut confecționa propriile mărțișoare și au aflat mai multe informații despre contribuția meșterilor din zona etnofolclorică Suceava la salvagardarea tradiției confecționării mărțișorului. Studenții și masteranzii Facultății de Litere a Universității din București au povestit despre colecțiile lor personale de mărțișoare și au oferit demonstrații practice de confecționare a acestora, prezentându-ne astfel exemple de creații artistice din diferite zone ale țării. Contribuția Institutului Național al Patrimoniului, prin direcția Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională, la cercetarea, punerea în valoare și promovarea tradiției mărțișorului a fost materializată și prin expunerea publicațiilor, colecțiilor de mărțișoare, reconstituiri ale obiceiurilor legate de mărțișor.

Materialele promoționale dedicate evenimentului, constituite din texte teoretice despre semnificațiile mărțișorului și a practicilor săvârșite la început de martie, precum și rezultatele unui experiment didactic aplicat de dr. Corina Mihăescu, a oferit un suport informațional consistent celor prezenți. De asemenea, materialele au fost valorificate de către participanți, care au transformat un medalion de lemn într-un mărțișor unicat, produs al imaginației fiecăruia. Evenimentul a fost organizat sub semnul mărțișorului, al grâului și al monedei - trei simboluri, care dorim să aducă sănătate și noroc, belșug și prosperitate tuturor celor care au fost prezenți.

Aspecte de la expoziția și atelierul practic **Întâlniri de tezaur: Mărțișor INP**,
28 februarie 2023, Bibliotecă, sediul central al Institutului Național al Patrimoniului

Fotografii realizate de Rodica Dinache
Operator Imagine, Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională – INP

Seria de activități dedicate consemnării celor 20 de ani de la adoptarea Convenției UNESCO pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial (2003) a continuat cu cea de-a V-a ediție a evenimentului „Întâlniri de Tezaur” din 11 aprilie 2023. Proiectul, desfășurat sub formatul unei mese rotunde și atelier practic demonstrativ a fost derulat în cadrul Programului cultural „Revigorarea meșteșugurilor tradiționale și promovarea creativității artistice”. Caracterul, scopul și activitățile proiectului pun în practică prevederile Legii nr. 26 din 2008 privind protejerea patrimoniului cultural imaterial, și anume participarea comunității, grupurilor și indivizilor la salvagardarea acestuia.

Această ediție a fost organizată în ajunul sărbătorii Sfințelor Paști în ideea cunoașterii și comunicării obiceiurilor religioase și populare specifice perioadei, parte a spiritualității tradiționale, precum și redescoperirii și salvagardării artei tradiționale, inspirate și care însoțesc semnificațiile sărbătorii, completează instrumentarul ritu-

al, ceremonial, decorativ al acesteia. Dr. Corina Mihăescu a pus în discuție importanța și rolul sărbătorilor pascale în contextul valorificării obiceiurilor, tradițiilor și artei tradiționale. De asemenea, a fost adus un omagiu meșterului iconar Nicolae Suciș din Cincu, județul Brașov în ideea evocării contribuției acestuia la perpetuarea meșteșugului pictării icoanelor pe sticlă. Dr. Dorina Dragnea a vorbit despre tradițiile și obiceiurile pascale în cultura românească, menționând și exemplificând diversitatea și originalitatea acestora în corespondență cu diferite zone etnografice ale țării. Dr. Anamaria Stănescu a realizat un excurs despre motivul spicului de grâu în icoanele țărănești și pe ouăle încondeiate, amintind astfel publicului despre desfășurarea în paralel a proiectului dedicat grâului în cultura populară a direcției Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională. Dr. Iuliana Băncescu a amintit despre continuitatea și schimbările care au survenit în tradiția realizării ouălor încondeiate și a icoanelor populare.

Imagini de la evenimentul **Întâlniri de tezaur: Invitat special Stela Costache – meșter iconar**
(11 aprilie 2023) Bibliotecă, sediul central al Institutului Național al Patrimoniului

Fotografii realizate de Rodica Dinache
Operator Imagine, Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională – INP

Evenimentul, pe lângă caracterul teoretico-științific, a avut și unul aplicativ, educativ și cultural, prin care ne-am propus să creăm un mediu plăcut și creativ învățării canoanelor, procedeelor și tehnicilor artistice specifice picturii icoanei pe sticlă, precum și a tematicii, credințelor, semnificațiilor și valorii acestor piese de artă țărănească.

Invitatul special, doamna Stela Costache din București, cunoscut meșter iconar, a oferit îndrumare metodologică unui număr de cincisprezece participanți, de diferite vârste, îndrăgostiți de patrimoniu imaterial, să facă cunoștință și să experimenteze tehnicile de pictare a icoanelor în baza unei game largi de izvoade. Provocarea a fost acceptată cu entuziasm și sobrietate, participanții dând dovadă de implicare, perseverență și îndemânare. La sfârșitul atelierului, autorii au avut deosebita ocazie să păstreze icoanele pictate ca pe un cadou cu o semnificație deosebită.

Invitata evenimentului a oferit ocazia celor prezenți de a admira o expoziție de icoane pe sticlă, parte a colecției sale personale și mărturie concludentă a talentului ei.

În aceeași ordine de idei, istoricul și importanța patrimonială ce o au elementele de patrimoniu cultural imaterial asociate sărbătorilor pascale a fost conturată și reflectată prin vizionarea filmelor cu caracter de document etnologic, ce valorifică cercetarea de teren al angajaților direcției PICT. Astfel, filmul documentar „La o vorbire”, realizat de Corina Mihăescu și Dănuț Dumitrașcu (1998), a reamintit viața icoanelor meșterului Nicolae Suciuc din Cincu, județul Brașov. Dialogul cercetătorului cu iconarul reflectă credința, emoția, dragostea acestuia față de icoană și sufletul ce-l depune în meșteșug. Filmul „Ouă de Paști din Bucovina”, realizat de Iuliana Băncescu și Dănuț Dumitrașcu (2011), povestește legende cu caracter religios și folcloric, cu referire la originea ouălor roșii. De asemenea, înregistrările video consemnează tradițiile și obiceiurile pascale din Bucovina. Creatoarele populare din zonă povestesc despre instrumentarul, tehnicile și etapele încondeierii ouălor, despre originea și semnificațiile cromaticii și ale motivelor ornamentale.

Secvențele expoziționale, alcătuite pe unghiuri tematice, au pus accent pe diversitatea ouălor încondeiate la nivel regional, pâinea rituală prezentă în cadrul sărbătorilor pascale, iar prezența unei „scări spre cer” constituită din icoane pictate pe sticlă, reprezentând diferite momente biblice, a întregit armonios conceptul expozițional al evenimentului.

Prin urmare, o astfel de întâlnire dintre meșteri, specialiști în domeniul promovării patrimoniului cultural și un public divers a generat oportunități de cunoaștere a diversității manifestărilor de estetică și spiritualitate a patrimoniului imaterial, precum și susținerea dezideratului adoptării de către comunitate a unei atitudini respectuoase și responsabile față de valoarea acestuia.

Inițierea și desfășurarea unor activități de educație non-formală pentru patrimoniu, fortificarea unui dialog prin mijloace alternative de comunicare între meșterii populari genuini și comunitate, în special tânăra generație, constituie un obiectiv al Institutului Național al Patrimoniului în vederea revitalizării, salvagărdării patrimoniului cultural imaterial și asigurării viabilității lui.

Dr. Dorina DRAGNEA

Șef Secție Cercetare aplicată și promovare,
Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Mărțișor și mărțișoare

Cărțile despre cultura populară care povestesc și explică datinile, credințele, obiceiurile și sărbătorile românilor au în cuprinsul lor și capitole dedicate mărțișorului, vestitorul „capului de primăvară”, modestelor fire de mătase, lână sau bumbac roșii și albe împletite sau a prețioaselor fire de argint și de aur care se mai numesc *mărțișuș* sau *mărț*.

Semnificațiile purtării la mână, la gât ori pe piept s-au pierdut cu timpul, iar acest fapt este semnalat cu multă vreme înainte și de Simion Florea Marian. El observă - în lucrarea *Sărbătorile la români* - că această datină strămoșească a dăruirii de către părinți copiilor lor a unei monede de argint sau de aur legate cu un găitan compus din două fire răsucite de mătase roșie și albă la gât sau la mână pentru ca aceștia să aibă noroc în tot anul, „a început în cele mai multe părți și cu deosebire în Moldova, a se pierde.

Iată ce ne spune în privința aceasta domnul N. Gane:

«Astăzi când societatea noastră, din română ce era, s-a streinizat în toate obiceiurile ei, încât a ajuns a nu mai scrie, nici vorbi, nici gândi românește, când înșiși copiii din fașă nu mai învață a zice tată și mamă, ci *papa, maman*, când și chiar slugile de prin case se *monsuiesc* și *mădămesc* în desprețul vechii frății românești, în această grozavă babilonie de limbi și moravuri, am uitat toate tradițiunile vechi care împodobesc trecutul nostru. Așa, dacă am întreba astăzi pe oricine ce este un mărțișor, desigur ar da din umere, zicându-ne: nu știu!, căci nu numai obiceiul, dacă însăși amintirea lui, însuși înțelesul cuvântului s-a șters din memoria noastră.

Româncele din vremea trecută nu știau să-și facă părul din negru alb și din alb negru, spre derâderea vârstelor, nu cunoșteau crinolinelor și turnurele, puful și cocul, spre derâderea formelor omenești; ele se îmbrăcau cu altițe, își spălau fața cu apă de izvor și urmau datinilor și obiceiurilor strămoșești; ele ciocneau ouă roșii la Paști, ascultau cântecele de stea la Crăciun, colindele la Anul Nou și trimiteau mărțișori la întâi martie.

Astăzi gingașele degete a damelor noastre nu mai îndrăznesc să atingă ouăle roșii, ușele noastre se închid cu îngrijire înaintea colindătorilor ce cutează să ne calce pragul, iar mărțișorul nici se mai știe ce este.

Să scuturăm dar noi pulberea uitărei de pe acest vechi și frumos obicei strămoșesc.

Mărțișorul era un dar ce-și trimiteau românii unul altuia în ziua de 1 martie. El consta într-un bănuț de aur spânzurat de un găitan de mătase împletit cu fire albe și roșii, pe care persoana ce-l primea în dar îl purta la gât până când întâlnea cea întâi roză înflorită, pe crengile căreia depunea apoi darul primit.

Bănuțul însemna îmbelșugarea, firele albe și roșii ale găitanului însemnau față albă ca crinul și rumenă ca roza, iar ofranda făcută reginei florilor era o salutare poetică adresată primăverii.

Sănătate și belșug de Mărțișor! Așa aveau vechii români obiceiul de a se ura în ziua de 1 martie! Foto: Rodica Dinache

Ei erau naivi în sufletele lor; trăiau în simplitate și împrumutau vorbele și obiceiurile lor de la mama natură, care împodobește fruntea fiicilor lor cu flori de câmp și vorbele bătrânești cu alegorii poetice.

Toate însă s-au șters de buretele așa-numitei civilizațiuni moderne, care, în locul comorilor de înțelepciuni și tradițiuni strămoșești, n-a găsit altăceva mai bun de pus în loc decât minciunile de la 1 aprilie, care și acestea, din cauza neconținutei îndulcirii a moravurilor noastre, au ajuns a se practica în toate zilele anului.» (n.n. - N. Gane, *Încercări literare*, Iași, 1873).

Spicuind despre această datină, vom răspunde cu câteva aserțiuni culese din lucrările consacrate întrebării *Ce este mărtișorul?*, pentru ca cine va citi aceste rânduri să „nu mai dea din umere, zicându-ne: nu știu!”:

„Scopul legării sau punerii mărtișorului la gâtul sau mâinile copiilor este ca... să aibă noroc în decursul anului, să fie sănătoși și curați ca argintul cu venirea primăverii. (...)

Punerea sau legarea mărtișorului se întâmplă de regulă la 1 martie des-dimineață, până nu răsare soarele (...) Unii copii poartă mărtișorul 12 zile la gât, iar după aceea îl leagă de ramura unui pom tânăr. Și dacă în acel an pomului îi merge bine, se crede că și copilului încă îi va fi bine în viață. Alții îl țin la gât până ce văd primul pom înflorit și atunci îl lasă pe ramurilele aceluia pom, anume ca să fie sănătoși și frumoși ca florile pomului respectiv. (...)

(...) 1 Martie poartă numele special de Baba Dochia sau Baba Marta; se mai numește altminterea și Cap de primăvară pentru că este ziua cea dintâi a primăverii.

Dacă în această zi este frumos, atunci cred oamenii că și toată primăvara și vara va fi frumoasă, iar de nu, apoi zic că primăvara și vara va fi urâtă și posomorâtă.

(...) Românii de pretutindena numesc cele dintâi nouă sau douăsprezece zile ale lunii lui martie Babele, Zilele Babelor sau Zilele Babei, adică Zilele Babei Dochia sau ale Babei Marta.

Zilele Babei se încep de comun la 1 martie sau mărtișor și durează nouă sau douăsprezece zile de-a rândul adecă până când Baba Dochie și-a lepădat, respectiv și-a scuturat, cele nouă sau douăsprezece cojoace (...). Mai e de observat încă și aceea că femeile cari se cheamă Eudochia, pop. Dochia și Dochița, își serbeză în această zi numele.” (Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*).

Simbolul primăverii în primul arbust înflorit.

Foto: Corina Mihăescu.

„Dochia e cea dintâi zi de primăvară. În ziua de Dochia se face mărtișor: un fir de matasă sau lână roșă, împletucit cu alt fir alb, care apoi se pune la gât, pentru ca purtătoarea să fie rumenă și albă peste an. Se poartă până-n ziua de Sf. Gheorghe și atunci îl pune pe un trandafir sau pe o creangă de cireș înflorit.” (Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român*).

„Mărtișorul este denumirea populară a lunii martie, luna echinocțiului de primăvară și a Anului Nou Agrar, dedicată zeului Mars și planetei Marte (Transilvania, Banat, Maramureș, centrul Munteniei, vestul Olteniei, sudul Dobrogei).

Funie formată din zilele, săptămânile și lunile anului adunate și răsucite într-un șnur bicolor, simbolizând iarna și vara, făcut cadou la 1 martie, ziua Dochiei și străvechi început de An agrar. (...)

Obiceiul mărtișorului este o secvență a unui scenariu ritual de înnoire a timpului și anului. (...)

După unele tradiții, firul mărtișorului, o funie de 365 sau 366 de zile ar fi tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile la munte. Asemănător ursitoarelor care torc firul vieții copilului la naștere, Dochia toarce firul anului primăvara, la nașterea timpului calendaristic." (Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*).

„Mărtișorul generalizat astăzi la sate și orașe este confecționat din două fire colorate alb și roșu, de care se prinde un obiect artizanal, pentru a fi dăruit fetelor și femeilor care îl poartă agățat în piept una sau mai multe zile.” (Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*).

Mărtișoare confecționate de masterande de la Facultatea de Litere - Universitatea din București.
Foto: Corina Mihăescu.

„Din punctul de vedere al formei, termenul reprezintă un derivat de la vechea denumire etimologică a lunii martie: v. dr. reg. *marț* ar. *marțu* (<lat. *Martius*; *mensis*), format cu ajutorul prefixului diminutival *-ișor*.

Acest parcurs științific a avut menirea, ca prin selecțiile realizate mai sus, să ne ofere, din punct de vedere simbolic, semantic și etimologic, câteva date semnificative referitoare la mărtișor, cuvânt ce desemnează, cum am văzut, atât o etapă, o perioadă, o sărbătoare, cât și un obiect cu tâlc.

Ce este astăzi mărtișorul?

Este o zi care vestește sosirea primăverii. Prima zi de primăvară.

Este o perioadă care se prelungește de la 1 martie până pe la 8 martie și care include și Ziua femeii. Acestea sunt astăzi zilele mărtișorului, suprapuse cu Zilele Babei, care încep tot la 1 Martie și

durează nouă zile. Babele sunt zilele Babei Dochia, numite și *Vântoase*, iar după ziua de 9 martie încep Moșii, numiți și sfinți.

Ce se întâmplă în această etapă?

Babele încearcă să-și pună mintea cu vremea și să o întoarcă din drumul ei de primăvară, dar nu reușesc întotdeauna. Și chiar dacă reușesc, „triumful” lor nebunesc nu are cum să se prelungească. Primăvara se simte în aer și va veni, în cele din urmă.

Dezlegat de semnificațiile lui inițiale, *mărtișorul* - obiect decorativ legat cu un șnur în două fire de mătase - alb și roșu - este cuvântul de ordine al zilei de 1 martie. Toată lumea cumpără și oferă. Ele au astăzi cele mai diferite forme și dimensiuni și sunt confecționate din tot felul de materiale care pot intra sau compune recuzita unui „spectacol” de sărbătoare.

Mărtișoarele din zilele noastre sunt fie simbolice (aceasta însemnând nu că ar glăsuși despre vreo semnificație anume); ele reprezintă un simbol al primăverii cu o valoare redusă (de cost), fie „neologice”, adică acele mărtișoare nou-inventate și introduse în uz, care le surclasează pe cele simbolice, ieșind din tiparul obiectului „de larg consum” pentru prima zi de primăvară. Acestea din urmă pot avea, ca și celelalte, orice fel de formă sau dimensiune, valoarea făcând distincția.

Indiferent în ce categorie le-am încadra, mărtișoarele legate cu firul alb-roșu în semn de iarnă și primăvară, viață și iubire, puritate și castitate sunt oferite fetelor, femeilor, chiar și bărbaților (prin Moldova), cu gânduri senine, cu iubire și cu urări de noroc și bucurii.

Unele dintre acestea devin în taină, din momentul primirii, talismane. Și sunt păstrate ani în șir, ca semn de iubire, de șansă, de respect, de bucurie, de amintire.

Cine nu păstrează măcar în suflet amintirea unui mărtișor drag?

Mărtișorul, dincolo de aspectul său fizic, este un gând bun, un gest frumos, o zi așteptată, o bucurie a primăverii, un sentiment de iubire, de respect, un semn al neuitării, un prilej de a fi aproape de cei dragi.

Mărtișorul ne leagă în inimă fire alb-roșii de speranță și de încredere în anul în care am intrat, iar el, ca și cap de primăvară, este un început promițător prin ceea ce conține: gânduri frumoase.

Firul de mărtișor împletit la Heleşteni, județul Iași. Foto: Corina Mihăescu.

Îmi vin iarăși în minte îndemnurile lui N. Gane: „Să scuturăm dar noi pulberea uitărei de pe acest vechi și frumos obicei strămoșesc”.

Mărtișorul este un dar al românilor și așa ar trebui să rămână. Al tuturor românilor! Nu știu alții cum sunt, dar eu cred încă în obiceiul de a se ura cu mărtișoare la 1 martie, „așa cum aveau vechii români obiceiul” (N. Gane)

Aștept întâia zi de primăvară cu speranță. De 1 Martie aș dori să pot împleti pentru cineva drag un mărtișor fin, o fundiță din două fire subțiri de bumbac - un fir roșu și un fir alb - așa cum știu că se mai făceau prin satele din jurul Mănăstirii Dragomirna. Aș mai dori să pot îndeplini ceea ce alți români făceau odinioară: „obiceiul ca la 1 martie

să lege copiilor la gât sau la mână o monedă de argint (veche) numită mărtișor” (com. Trifești - Neamț), însemnând „ca copilul să fie curat și frumos ca argintul cu venirea primăverii” (Frumoasa - Teleorman) (Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*). Aș dori să pot lega, așa cum făcea bunica mea la 1 martie, un mănunchi de fire albe și roșii împletite în două, în jurul unui copac și la stâlpul casei, în semn de speranță de roade bune, de apărare de rele, de primăvară frumoasă.

Aș mai dori încă să-mi aleg o Babă în ziua de Dochia și să fie o zi frumoasă, însorită, să am sufletul bun și blând și totul să-mi meargă bine tot anul, iar dacă „va ninge tare, (să) iau o bucată de pânză s-o scutur afară și (să) zic: «Eu nu scutur pânza, dar scutur răul de la casa mea, să se ducă cu iarna și cu vremea ast rea, iar în casa mea să rămâie liniște și bine»” (Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român*).

Text și foto:
Dr. Corina Mihăescu
Cercetător științific I,

Patrimoniul Cultural Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Crucile de la Mânăstirea Derwent

Cercetarea a fost realizată în cadrul proiectului „Sfânta Cruce în cultura populară” coordonat prin Structura Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională al Institutului Național al Patrimoniului. O direcție a proiectului a fost orientată către investigarea meșteșugului cruceritului și inventarierea meșterilor care confecționează cruci cu diverse funcționalități (cruci de pomână, cruci de jurământ, cruci pentru răscruți etc.). O altă direcție a fost documentarea și cercetarea formelor de devoțiune și a practicilor rituale, ceremoniale performate de comunitățile locale în relație cu Crucea.

Respectiv, în cea de-a doua parte a proiectului atenția mea a fost îndreptată către crucile de leac aflate pe teritoriul complexului monahal Derwent, din județul Constanța. Scopul cercetării a fost de a înregistra variatele acte culturale și religioase în ideea analizării și interpretării comportamentelor și atitudinilor oamenilor în intenția lor de a primi vindecare spirituală și trupească. În acest articol, voi vorbi cu precădere despre crucea din piatră din interiorul Paraclisului „Înălțarea Sfintei Cruci”, precum și despre crucea la care oamenii se roagă pentru sănătatea animalelor.

Intrarea principală a Mânăstirii Derwent.

Crucea de Leac, aflată în Paraclisul „Înălțarea Sfintei Cruci”.

Sursele istorice¹ și descoperirile arheologice, care impun în continuare reinterpretări și analize critice, aduc argumente despre existența unui schit bizantin în secolul al XI-lea pe moșia actuală a mănăstirii. Cu toate că, locul pare a fi investit cu memorie încă din secolele I – IV, când conform istoriei orale, trei fecioare și un preot, considerați a fi mărturisitori ai învățăturilor Sfântului Apostol Andrei au primit moarte martirică. Pe de altă parte folclorul religios înregistrează credințe și narațiuni precum că aceste relicve funerare „nu au fost puse de mână omenească. Ele cresc în mod natural, continuu din pământ”.

Unele consemnări istorice amintesc că, în secolul XIV, terenul pe care se aflau crucile, era în proprietatea lui Ahmed Bey. Presupunem că, acesta ar fi fost unul din guvernatorii provinciei Dobrogea. Observând experiențele deosebite avute de persoanele ce veneau continuu să se închine, precum și conștientizând valențele benefice ale relicvelor asupra proprietăților și averilor lui, beiful nu le-a distrus. Creștini și musulmani au continuat să vină spre închinare. Pe aceeași linie a istoriei locale, se precizează că unul din descendenții beifului ar fi distrus și mutilat crucile, astfel doar două au rămas relativ intacte. După acest moment, date despre existența acestora sau întâmplări deosebite nu s-au mai înregistrat.

În perioada Războiului de Independență (1877-1878), când România își obține suveranitatea față de Imperiul Otoman, conform relatărilor de istorie locală (care trebuie considerate ca atare în contextul politic respectiv), a narațiunilor folclorice, se produce o vindecare miraculoasă a unui cioban surdo-mut, pe nume Ionică, din satul Coslugea. Acesta, în una din zile, se afla cu turmele de oi pe pășunile, unde se crede că se aflau crucile, adoarme rezemat pe una din ele, trezindu-se vindecat după un somn adânc. Momentul va constitui și punctul de reluare și activare a practicilor de închinare, cu scop taumaturgic și producerea multor întâmplări miraculoase. Prin urmare, în anul 1924, crucea, astăzi cunoscută ca fiind tămăduitoare pentru oa-

¹ Arhimandrit Andrei Tudor, *Istoria Crucilor de Leac de la Mănăstirea Dervent. Sfânta Mănăstire Dervent*, ed. de Ieromonah Visarion. Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2017.

meni, a fost adăpostită într-un Paraclis în componența schitului de femei – Sfânta Cruce de Leac; iar cealaltă cruce, la care oamenii se roagă pentru vindecarea animalelor, a rămas afară, în curte. Piatra de temelie a viitoarei Mănăstiri Dervent a fost pusă în anul 1936, locaș ce avea să fie sfințit în anul 1942. La respectivul eveniment a contribuit semnificativ starețul Ieromonahul Elefterie Mihail, figură ecleziastică importantă din istoria recentă a mănăstirii². În anul 1959, Părintele Elefterie este forțat să-și de-a demisia, fiind trimis

Pictură murală cu scena vindecării ciobanului surdo-mut, în Paraclisul care adăpostește Izvorul Sfântului Apostol Andrei cu Apă Tămăduitoare.

² Informații detaliate despre viața Părintelui Elefterie Mihail pot fi găsite în lucrarea *Părintele Elefterie Mihail: doctor al trupurilor și al sufletelor*, coord. de Arhimandrit Andrei Tudor și Ieromonah Gheorghe Iordan (Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2021). Aproximativ, apropierea părintelui către comunitatea de credincioși exercitându-și misiunea de îndrumător spiritual, cunoscător al remediilor de vindecare tradițională, reprezintă modelul care a inspirat și a determinat poziția slujitorilor mănăstirii față de comunitatea de pelerini. Astfel, s-a adoptat o atitudine

la Mănăstirea Agapia, iar Mănăstirea Dervent este transformată în fermă a I.A.S Ostrov. Mănăstirea se redeschide în anul 1990, când încep atât lucrările de reconstrucție, reorganizarea și consolidarea vieții monahale, cât și realizarea de pelerinaje, în mod deschis, către crucea tămăduitoare.

Astăzi, vizite religioase sunt realizate pe tot parcursul anului, cu flux mai însemnat în zilele de hram ale mănăstirii. Acestea sunt Sărbătoarea Izvorul Tămăduirii³ (celebrată în prima vineri după Paști), Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie), Sfânta Cuvioasă Parascheva (14 octombrie), Sfântul Iachint de Vicina (28 octombrie) și Sfântul Apostol Andrei (30 noiembrie).

Etapa inițială a cercetării subiectului a necesitat documentarea și analiza surselor bibliografice⁴, jurnale de călătorie și mărturiile înregistrate în diverse formate bibliografice. Analiza și stocarea datelor cu referire la Mănăstirea Dervent, prezente on-line pe diverse portaluri cu conținut ortodox, a constituit o altă metodă, prin care am dorit urmărirea continuității și variațiilor vizitelor oamenilor la mănăstire, adaptarea și schimbarea discursului acestora cu referire la serviciile religioase, experiențele individuale, atitudinea socială față de mediile ecleziastice, religioase și spirituale.

Ulterior investigarea a fost continuată cu cercetarea etnografică de teren realizată în perioada 12-14 septembrie 2022, în ideea acumulării informațiilor de primă sursă. Datele cronologice au fost alese, datorită sincronizării lor cu cele trei zile premergătoare sărbătorii Înălțarea Sfintei Cruci, care este unul din hramurile mănăstirii. Pe parcursul lor, a fost aplicată observația directă și participativă la serviciile divine, masa comună, și activitățile din curtea mănăstirii. Am realizat interviuri explorative și discuții deschise cu diferite categorii de persoane, precum pelerini, ascultători la mănăstire, precum și persoane venite doar să se închine la cruci și să asiste

de întrepătrundere între respectarea unei vieți monahale conform rigorilor și deschiderea, apropierea acesteia de nevoile contemporane ale oamenilor.

³ Pe teritoriul mănăstirii se află un izvor cu apă vindecătoare, apariția căruia, la fel ca și cea a crucilor, se zice că este legată de misiunea apostolică a Sfântului Andrei în Dobrogea.

⁴ A se vedea perspectiva etnologică asupra manifestărilor spirituale la Laura Jiga Iliescu, *Sfinți și miracole ale tuturor. Cazul Mănăstirii Dervent*, în „Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor”, serie nouă, tom 18, Editura Academiei Române, București, 2007, 77 - 86.

la Sfintele Liturghii, turiști. Țin să precizez diferența dintre aceste două mari categorii de persoane, în cazul cercetării-informatori, care se face în acord cu motivația vizitelor lor. Astfel, pe fondul dezvoltării turismului, și a celui religios în special, alături de pelerinii care „vin strict pentru mântuire, pentru a se vindeca de diferite boli și a primi sfaturi și rezolvare la diferite probleme”⁵, își face prezența omul interesat de recreere, călătorie, cunoașterea arhitecturii ecleziastice etc.

De asemenea, a fost realizat un interviu cu starețul mănăstirii, Arhimandritul Andrei Tudor, care mi-a relatat și explicat diverse situații, provocări, întâmplări avute în relație cu oamenii și actele lor de închinare la sfintele cruci, precum și de perspectiva orientată către nevoile societății, adoptată de mănăstire.

Coroborând datele reperate din sursele istorice cu cele înregistrate pe parcursul cercetării de teren, îmi voi opri atenția asupra câtorva acte și servicii religioase performate și de care beneficiază oamenii în demersul lor de a primi ajutorul de care au nevoie. Astfel voi discuta despre solicitanții, contextele, funcționalitățile diverselor rugăciuni; practica de incubație rituală; binecuvântarea obiectelor; aducerea de mulțumire și prinoase.

Pe parcursul șederii mele, am remarcat că oameni cu diferită apartenență etnică, precum români, romi, aromâni, bulgari, turco-tătari vizitează mănăstirea pentru a primi și a avea acces la anumite servicii religioase și pentru a se închina la crucile vindecătoare. Despre argumentul istoric al acestui fapt, se consemnează în jurnale de călătorie, articole de presă elaborate în perioada interbelică. De asemenea, în perioada de până la Primul Război Mondial și după, autoritățile locale administrau un registru, în care erau consemnate și autentificate minunile întâmplare. Doar o parte din aceste consemnări s-au păstrat până azi, fiind arse accidental într-un incendiu în 1934, sau intenționat în 1959, când a fost închisă mănăstirea. Citindu-le, aflăm că alături de români, și bulgari, turci, greci au experimentat vindecări miraculoase de epilepsie, paralizie, muțenie, orbire. O altă dovadă a acestui fapt, așa cum înregistrează memoria colectivă amintesc că cei care se vindecau de boli locomotorii își lăsau cârjele lângă crucea de leac.

În cercetarea mea de teren am documentat relatări despre turci, din satele din regiune, care vin pentru a li se citi anumite rugăciuni pentru vindecarea de sperieturi, insomnii, tulburări psihice. Spre exemplu, o persoană din satul Dobromir, a venit cu fiica lui „să

⁵ Starețul mănăstirii Dervent, Arhimandrit Andrei Tudor.

fie citită de către preot pentru sperietură și ferire de duhuri rele". Mai multe surse intervievate mărturisesc și confirmă că persoane apropiate lor, precum prieteni, colegi de serviciu, de religie musulmană, din orașele Medgidia, Babadag, Constanța etc., au fost, s-au închinat la cruce și au primit vindecare. Apoi, au solicitat să fie botezați, pe ascuns, fără știrea familiilor lor. Ei vin că „îi atrage harul lui Dumnezeu. Cine are inima deschisă, poate să fie de orice religie” - explică o informatoare. Aceste cazuri, ce rețin practica de a cere ajutorul de la divinitatea celuilalt, alegerea personală de a merge la locurile sfinte consacrate pentru o comunitate religioasă, se alătură unui spectru mai larg, specific statelor din sud și sud-estul Europei.⁶

Situații interesante vorbesc despre prezența persoanelor de etnie romă la mânăstire, care solicită citirea anumitor rugăciuni, manifestând o încredere profundă în capacitatea directă a preotului de-ai vindeca. Spre exemplu într-un caz, a venit un grup de romi cu o fetiță bolnavă, cerând stăruitor părintelui ajutorul, rugămintele la care au primit următorul răspuns: „Nu eu vă vindec, dar Dumnezeu. Duceți-vă acolo la cruce și vă rugați”. Într-adevăr s-au rugat și fata s-a simțit mai bine. De asemenea, discutând cu două femei rome credincioase, din Călărași, am înțeles resorturile psihoemoționale, care condiționează alegerile și comportamentele lor. Femeia mai în vârstă, simțea o milă pentru cea mai tânără, care era bolnavă de diabet zaharat și era supusă tratamentelor de dializă. Chiar dacă cea vârstnică trebuia să revină în Grecia în aceeași zi, a adus-o pe tânără la mânăstire, ca să se spovedească și să se închine la sfânta cruce. În acest caz, am remarcat un simț al răspunderii și al grijii față de celălalt, generată și asumată din poziția de autoritate, pe care o avea femeia în comunitate. De asemenea, ne comunică despre oportunitatea prevăzută de femeie în a-și îmbunătăți starea ei spirituală, morală ajutând pe cea de lângă ea.

Rugăciuni speciale precum Moliftele Sfântului Vasile cel Mare sunt citite de un preot, delegat cu această sarcină. Așa cum mărturisesc sursele intervievate, nu există o delimitare clară, cu privire la etnicitatea celor care le solicită. Cu toate acestea, se conturează un profil care ar încadra cu preponderență persoanele de etnie romă. „Romii - așa cum precizează, câteva femei intervievate - se blestemă unul pe altul și vin la preoți să-i dezlege”. Aceste solicitări sunt răspuns la sfaturile părinților, care îi îndeamnă pe tinerii romi, ce locuiesc peste hotare „să vină la mânăstire, să li se facă dezlegări”. Ei sunt

⁶ A se vedea în acest sens studiile și volumele coordonate de Glenn Bowman, Robert M. Hyden, Dionigi Albera și Maria Couroucli, Galia Valtchinova, Magdalena Lubanska etc.

foarte superstițioși și mai tentați să creadă în vrăji și blesteme. Este vie credința în existența persoanelor, care „i-au legat” și nu se pot căsători, nu pot avea copii.

Sfânta Spovedanie, citirea rugăciunilor, oferirea de milostenie constituie o parte din soluțiile la care recurg oamenii pentru a-și găsi și primi rezolvare la problemele lor, răspuns la durerile lor, putere de a înfrunța tragediile individuale și familiale. Primind binecuvântare de la preot oamenii pleacă cu speranță și încrederea că viața lor se va schimba spre bine, mai ales că ritualurile pe care le-au performat, la care au asistat sau a căror subiect au fost, le pot reduce anxietatea și incertitudinea.⁷

În aceste scenarii devoționale fiecare din cei prezenți trimit gestual prin închinare și rostire „rugăciuni petiționare”⁸ pentru ei înșiși, sau devin performerii „rugăciunilor mijlocitoare”⁹ pentru cei dragi lor. De asemenea, solicită „rugăciuni prin delegare”¹⁰ scriind pomelnice sau acatiste, spre a fi citite de către preoți la Proscomidie, Sfânta Liturghie, la Psaltire, Sfântul Maslu.

Gesturile corporale ale celor care vin să se închine la Crucea de leac sunt un indicator concludent pentru a înțelege atât sentimentele lor religioase, stăruința lor în solicitarea ajutorului, precum și observarea stărilor lor emoționale, generate de problemele personale, adică motivul care i-a făcut să vină la cruce.

Spre exemplu, o femeie în jur de 70 de ani, pelerină continuă și experimentată mi-a povestit etapele scenariului de devoțiune, precizând că eficacitatea actului este direct proporțională cu corectitudinea gesturilor afișate și a emoțiilor exprimate. Astfel, persoana intră în Paraclisul ce adăpostește sfânta cruce, face una sau două închinăciuni mari în fața acesteia, se așază în genunchi pe pernuța din fața crucii, pune mâna pe cruce. În decursul acestei stări de rugăciune, credincioșii citesc Acatistul Sfintei Cruci, Rugăciunea Sfintei Cruci,

⁷ Robert A. Hinde. *Why Gods persist: A scientific approach to religion*. London and New York: Routledge, 1999.

⁸ Eleonore Stump, „Petitionary Prayer”, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 16, No. 2, 1979, pp. 81-91.

⁹ Renée Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*. Oxford: Clarendon, 1989.

¹⁰ Sonja Luehrmann, „Introduction: The Senses of Prayer in Eastern Orthodox Christianity”, in *Praying with the Senses: Contemporary Orthodox Christian Spirituality in Practice*, ed. de Sonja Luehrmann. Bloomington: Indiana University Press, 2018, pp. 1-28.

Tatăl Nostru sau fiecare se roagă după cum are nevoie. Alții îmbrățișează crucea ca un semn de venerare și credință în puterea ei necontestată în oferirea ajutorului solicitat de credincios, așa cum este cazul unui bărbat care a stat un minut cu ochii închiși și s-a rugat pentru fiul lui de alături, un copil în jur de 15 ani.

Alte încercări la care recurg oamenii în momentul închinării la crucea de leac sunt gesturile și mișcările prin care încearcă să încarce cu putere și binecuvântare anumite lucruri, ce vor funcționa ca obiecte protective și vindecătoare pentru ei înșiși sau vor fi oferite ulterior celor care nu au avut posibilitate să fie prezenți. Prin urmare, în momentul închinării la cruce, oamenii își ating un lucru personal, marea majoritate a lor, cruciulița de la gât, basmaua, o mică iconiță din hârtie sau plastic, pe care o poartă permanent cu ei. De asemenea, ating hainele celor dragi, pe care le țin și la Sfântul Maslu, când sunt miruite. Pelerinii care vin spre închinare, indiferent de ziua vizitei lor, iau ulei de la candela ce arde continuu pe masa ce adăpostește crucea, și care este considerat că a fi tămăduitor. Acest ulei este folosit pentru a atinge simbolic fruntea, obrații, mâinile celor bolnavi sau a membrilor familiei, care nu au putut veni la mănăstire. Pe parcursul șederii mele la mănăstire, în dimineața sărbătorii Înălțării Sfintei Cruci, a fost oficiată Taina Sfântului Maslu în Paraclisul Sfintei Cruci, unde au fost așezate ramuri de busuioc pentru a ornamenta masa de marmură ce adăpostește relicva. După binecuvântările preoților, cei prezenți au luat fiecare câte o ramură, crezând în puterea lui ocrotitoare, de asigurare a sănătății și norocului.

Vindecarea ciobanului surdo-mut prin somn constituie prototipul articulării și continuării tradiției de a dormi lângă crucea vindecătoare. În literatura de specialitate etnologică se operează cu termenul de „incubare rituală”, „visuri rituale”¹¹, practică prezentă încă din Antichitate în diferite culturi ale lumii și moștenită de creștinătate, care presupune petrecerea unei anumite perioade de timp prin săvârșirea unui somn ritual, lângă agentul sau în locul sacru considerat a fi cu puteri deosebite, în decursul căruia persoana are un vis, prin care i se comunică vindecarea sau o experimentează direct.

În cazul crucii de leac de la Dervent, oamenii petrec în mod general trei zile, din alte surse aflăm șapte nopți, deci numere cu semnificație simbolică. Timp în care țin post, se spovedesc, primesc Sfânta Împărtășanie, asistă la serviciile divine, ce se oficiază în mănăstire. Despre continuitatea acestui ritual relatează și consemnările istorice, astfel într-un jurnal de călătorie se vorbește despre cazul a doi bărbați, care povestesc „...când am auzit de Sfânta Cruce din Dobrogea, imediat ne-am dus și am sărutat-o și după trei zile de ședere lângă ea, în post și rugăciuni, am scăpat complet de această durere îngrozitoare care mă chinua zi și noapte, iar mie — zice un alt bărbat, mi s-a vindecat copilul

Pelerini închinându-se și rugându-se la Crucea de Leac.

¹¹ Charles W. Stewart, „Ritual Dreams and Historical Orders: Incubation between Paganism and Christianity”, in *Greek Ritual Poetics*, ed. de Panagiotis Roilos și Dimitrios Yatromanolakis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004, p. 338-355. Vezi de asemenea, Hedvig von Ehrenheim, „Pilgrimage for dreams in Late Antiquity and Early Byzantium: continuity of the pagan ritual or development within Christian miracle tradition?”, in *Scandinavian Journal of Byzantine and Modern Greek Studies*, No. 2, 2016, pp. 53-95.

de boala cea rea”¹².

Orice rugăciune este însoțită de un dar, adus pentru mulțumire și recunoștință față de divinitate. De asemenea, în unele cazuri acest dar poate face parte din registrul acțiunilor săvârșite de o persoană pentru a-și ispăși un păcat, iar alteori ofranda materializează rugămintea și mijlocește îndeplinirea ei. Raportându-mă la observațiile de teren, precizez că prinoasele aduse de oameni constituie produse alimentare (ulei, făină, orez, fasole) pentru mănăstire, de asemenea fac milostenie cu cei prezenți la Sfânta Liturghie prin oferirea de pomană de pâine, precum colivă, cozonac, colaci și fructe. Unii din ei așază pe un braț a crucii monede în semn de cinstire, dar și mulțumire. În alte cazuri, milostenia făcută se dorește a fi tăinuită, în credința că este mai mult primită, întrucât nu se integrează unui act cu expunere publică.

Așa cum menționam la început, din cele două cruci, una este considerată a fi vindecătoare pentru animale. Privind în trecut, precizez că registrele autorităților, care au fost distruse, dar fragmente din ele sunt incluse în lucrarea *Istoria mănăstirii Dervent*, relatează cazul unui bărbat de religie musulmană, care a legat harnașamentul calului său lângă cruce și a fost vindecat. Tradiția continuă, într-o oarecare măsură adaptată: oamenii aduc semințe de porumb, grâu sau arpacaș, secară, pe care le lasă alături de cruce. Pe lângă faptul că semințele sunt lăsate pe timpul nopții sau pe durata șederii lor la mănăstire, oamenii personal se roagă la această cruce pentru sănătatea și fertilitatea animalelor din gospodărie. Am observat aceste acțiuni

și am discutat cu pelerini de toate vârstele despre ele. Răspunsurile au fost diferite, fiind generate de experiența și sentimentele religioase individuale. Unii interlocutori au afirmat că „în fiecare an vin aici la zilele de hram ale mănăstirii și pun semințe”, „m-am rugat eu pentru o cățelușă a mea și s-a vindecat”, „cunosc persoane, care cresc păsări de curte și vin aici pentru a binecuvânta grăunțe, spre a le da de hrană”, „am văzut că oamenii pun pungi cu diverse semințe, ei cred că ajută. Cred și eu că e de bine”. De asemenea,

Pomană oferită celor care au primit Sfânta Împărtășanie.

ținând cont de faptul, că în practica liturgică ortodoxă se citesc anumite rugăciuni pentru binecuvântarea semințelor și vindecarea animalelor, am discutat cu pelerinii prezenți la mănăstire pe acest subiect. Astfel, i-am întrebat dacă în cazul dat este necesar ca preotul să citească anumite rugăciuni asupra semințelor depuse lângă cruce. Ideea acestora s-ar rezuma la credința că „Nu! Nu, crucea e

tămăduitoare ea în sine. E sfânta cruce”, așa cum precizează o femeie în jur de patruzeci de ani.

În ajunul sărbătorii Înălțarea Sfintei Cruci, am sesizat că slujitorii mănăstirii au așezat câteva pungi cu arpacaș lângă cruce. Această acțiune a fost întreprinsă pentru a oferi posibilitatea unui număr mai mare de persoane, să-și ia câte o pungă pentru animalele lor. A doua zi, de dimineață am observat că erau puse și altfel de pungi, fapt ce demonstrează că cei care au venit să asiste la Sfânta Liturghie au adus cu ei de acasă pungi cu semințe și le-au lăsat lângă cruce pe tot parcursul serviciului divin. După Liturghie, toate acele pungi au fost luate de către oamenii, ce au avut nevoie de ele.

Pungi cu semințe depuse spre a primi binecuvântare.

¹² Macarie Hagiul, *Crucea făcătoare de minuni din Dobrogea (cu Acatistul)*. Ilfov: Tipografia Seminarului Monahal Cernica, 1933.

Cercetarea actelor de devoțiune performate de către diferiți vizitatori la crucile de la Mănăstirea Dervent oferă în continuare surse și resurse de investigare a diferitelor forme și expresii de religie populară. De asemenea, cercetările de teren vor continua pentru a completa datele deja înregistrate, precum și pentru a orienta cercetarea spre alte direcții. Viitoare și aprofundate investigații ar putea ține cont de mediul multicultural al Dobrogei, fiind direcționate asupra mai multor aspecte: de împărțirea unui loc sfânt, mixarea și împrumuturile de strategii individuale și colective în solicitarea ajutorului divin.

Bibliografie

- Arhimandrit Andrei Tudor, *Istoria Crucilor de Leac de la Mănăstirea Dervent. Sfânta Mănăstire Dervent*, ed. de Ieromonah Visarion. Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2017.
- Charles W. Stewart, „Ritual Dreams and Historical Orders: Incubation between Paganism and Christianity”, in *Greek Ritual Poetics*, ed. by Panagiotis Roilos and Dimitrios Yatromanolakis. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004, pp. 338-355.
- Eleonore Stump, „Petitionary Prayer”, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 16, No. 2, 1979, 81-91.
- Hedvig von Ehrenheim, „Pilgrimage for dreams in Late Antiquity and Early Byzantium: Continuity of the Pagan Ritual or Development within Christian Miracle Tradition?”, in *Scandinavian Journal of Byzantine and Modern Greek Studies*, No. 2, 2016, pp. 53-95.
- Laura Jiga Iliescu, Sfinți și miracole ale tuturor. Cazul mănăstirii Dervent, în „Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor”, serie nouă, tom 18, Editura Academiei Române, București, 2007, 77 - 86.
- Părintele Elefterie Mihail: doctor al trupurilor și al sufletelor*, coord. de Arhimandrit Andrei Tudor și Ieromonah Gheorghe Iordan. Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2021.
- Renée Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*. Oxford: Clarendon, 1989.
- Robert A. Hinde, *Why Gods Persist: A Scientific Approach to Religion*. London and New York: Routledge, 1999.
- Sonja Luehrmann, „Introduction: The Senses of Prayer in Eastern Orthodox Christianity”, in *Praying with the Senses: Contemporary Orthodox Christian Spirituality in Practice*, ed. by Sonja Luehrmann. Bloomington: Indiana University Press, 2018, pp. 1-28.
- Macarie Hagiul, *Crucea făcătoare de minuni din Dobrogea (cu Acatistul)*. Ilfov: Tipografia Seminarului Monahal Cernica, 1933.

Dr. Dorina DRAGNEA,
Șef Secție Cercetare aplicată și promovare,
Direcție Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Motivul spicului de grâu în icoane pe lemn și ouă încondeiate

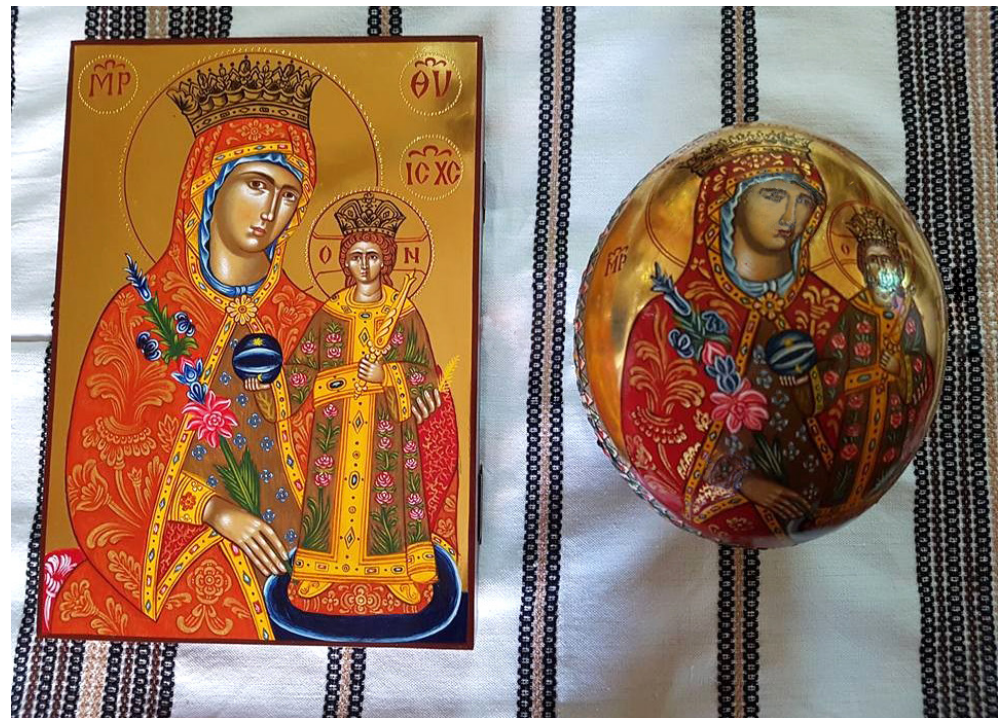
Grâul reprezintă un aliment binecuvântat de Dumnezeu. Spicul de grâu este un simbol al vieții veșnice și al belșugului fabulos. Simultan grâul este „hrana noastră cea de toate zilele” și sămânță. Spicul de grâu este un suport al lumii și o garanție a renașterii, ce cuprinde în sine o alegorie a verii mănoase și a belșugului ogoarelor secerate. Astfel, spicul de grâu este unul dintre cele mai frumoase și mai des întâlnite motive decorative ale ornamenticii tradiționale.

Simbolul spicului de grâu - un element viu de patrimoniu cultural imaterial românesc - este transpus pe obiecte tradiționale create de meșteșugari într-o manieră inventivă și originală, având funcția de a oferi o nuanță estetică necesităților cotidiene și recuzitei practicilor rituale.

Motivul spicului de grâu reflectă modul de viață și concepția despre lume a artiștilor populari care se inspiră din mediul înconjurător, care moștenesc acest simbol și-l stilizează în propria manieră și care-l transmit mai departe prin viu grai generațiilor următoare.

Spicul de grâu ornamentează¹ în semn de prețuire - așa cum ați observat, probabil, în edițiile anterioare ale „Întâlnirilor de Tezaur” - nu doar straie tradiționale, covoare, ștergare, vase din lut, cruci de mână, pecetare, mobilier țărănesc, mărtișoare etc., ci, totodată, apare pictat în icoane țărănești și pe ouă de Paști.

Spre exemplu, artistul plastic din Rădăuți, Ovidiu Daniel Gălan pictează - în stil bizantin, cu pigmenți naturali și foiță

Maica Domnului Împărăteasa – iconar Ovidiu Gălan, Rădăuți, jud. Suceava.
Foto de A. Stănescu.

¹ Vezi opera științifică tributară tematicii grâului în cultura tradițională românească a lui T. Bănățeanu, N. Dunăre, Ar. Gorovei, D. Comșa, A. Doagă, E. Secoșan, P. Petrescu, G. Stoica, M. Bâtcă, A. Paveliuc Olariu, M. Bocșe, I. Moise, C. Mihăescu, G. Onoiu.

Spic pe grâu pe ouă roșii încondeiat de Ana Maria Zăbavă, Iași.
Foto de D. Dumitrașcu.

Spic de grâu pe „ouă muncite” de Iolanda Fejer, Brașov.
Foto de D. Dumitrașcu.

Spic de grâu pe ouă închistrite de Doina Moroșan din Suceava.
Foto de C. Mihăescu.

de aur de 22 k - icoane pe lemn de tei și pe coji de ouă de struț. Printre lucrările acestuia am observat și reprezentarea unică din iconografia ortodoxă a Maicii Domnului Împărăteasa de la Mănăstirea Marea Meteora din Grecia, cu coroniță și cu veșmânt roșu, cu flori în mâna dreaptă și un spic de grâu în mâna stângă. Spicul de grâu este, în acest caz, simbolul prescurii. Spicul de grâu reprezintă o punte între lumea văzută și cea nevăzută, unește cerescul și pământescul.

În rugăciuni Maica Domnului este asemuită cu un „spic de grâu copt și aurit, semănând în noi vlăstarele pocăinței”² (Cd.6, lc.6) și cu „spic cu rod însutit crescut dintru moartea cea mucenicească”³ (Cd. 11, lc. 11). Auriul spicului de grâu copt sugerează lumina divină și ne arată dragostea și smerenia Preacuratei Maici Pururea Fecioară Maria.

În general, spicul de grâu este un simbol al dreptcredințioșilor, care-l au în inimă pe Iisus Hristos. Astfel, în logica simbolică a culturii populare românești, grâul încifrează în sine transformarea sufletelor întru Hristos asemenea boabelor de grâu sădite în pământ ce reînvie și rodesc veșnic. Astfel, pentru

² Acatistul Icoanei Dulcea Sărutare de la Mănăstirea Dobric (25 martie).

³ Acatistul Sfântului Efrem cel Nou pentru Nașterea de Prunci (5 mai).

români grâul nu ne este doar esență a vieții (hrană), ci înseamnă și sensul vieții, și anume rodirea prin moarte și mântuirea sufletelor neamului.

În practicile tradiționale ale românilor specifice Sărbătorii Paștelui, spicul de grâu este asociat, în general, cu ouăle încondeiate și, în particular, cu ouăle muncite bucovinene, ambele fiind simboluri ale Învierii Domnului Iisus Hristos.

Pe de o parte, oul este un arhetip fundamental al Începutului a toate și a tot și al Originii divine primordiale, al vieții veșnice și al regenerării cosmice. Mai mult decât atât, potrivit legendelor populare, prin analogie cu Jertfa de pe Cruce a Mântuitorului Iisus Hristos culoarea roșie a ouălor de Paști semnifică sângele Fiului lui Dumnezeu.

Pe de altă parte, spicul de grâu este o emblemă a renașterii vegetaționale și fertilității agrare. Credințe străvechi păstrate până în prezent în folclorul românilor asociază spicul de grâu cu un principiu masculin solar al rodniciei. Astfel, prin analogie cu omul, spicul de grâu este un simbol al regenerării spirituale, al primăverii sufletești, al tinereții, al speranței.

Apoi, esența spicului de grâu este sublimată de poetul național al românilor Mihai Eminescu: „Pe fruntea unei unde / Este un spic de grâu! /Și acel spic dus /De-un fluviu ce-a inundat

- Sunt eu..."⁴. De asemenea, identificarea omului cu spicul de grâu apare și în poezia „Vara” a lui Lucian Blaga, care echivalează fericirea bucolică rodul bogat al holdelor: „În soare spicele își țin la sân grăunțele ca niște prunci ce sug”.

Prin urmare, în ornamentica tradițională a ouălor de Paști, spicul de grâu de culoare galbenă pe fondul negru sau roșu reprezintă un motiv popular vegetal, ce amplifică la dimensiuni universale Jertfa pe Cruce și Învierea Mântuitorului Iisus Hristos. Astfel, spicul de grâu este un însemn al renașterii pe toate nivelele cosmice ale vieții, așa cum reiese, spre exemplu, din câmpurile decorative meșteșugite de artiști populari precum: Aurelia Ciuvercă și Doina Moroșan din Suceava, Ana Maria Zăbavă din Iași, Iolanda Fejer din Brașov etc⁵.

Motivul ornamental al spicului de grâu are rădăcini adânci în viața materială și spirituală a poporului român. Astfel, pictorii de ouă de Paști și de icoane, mai ales cei din centrele rurale și urbane din Nordul Moldovei și din Transilvania, ilustrează în creațiile lor tradiționale - deopotrivă sacre și decorative - profunzimea grâului ca simbol al darului divin al vieții, al hranei esențiale și primordiale. Rod bogat!

Bibliografie

Bănățeanu, T. și Focșa, M. (1963): *Ornamentul în arta populară românească*, Ed. Meridiane, București.

Angheliescu, Ș., Manolache, C. și Passima, L. (2014): *Cartea de grâu*, Ed. Martor MNȚR, București.

Ciubotaru, I. H. (2012): *Ouăle de Paști la români*, Ed. Presa Bună, Iași.

Dunăre, N. (1979): *Ornamentica tradițională comparată*, Ed. Meridiane, București.

Evseev, I. (1998): *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara.

Gareiga, Viorica (2013): *Ouăle încondeiate – simbol și tradiție*, Ed. MaterPrint, București.

Ghinoiu, Ion (1997): *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București.

⁴ Ioana Bot, Cătălin Cioabă (editori), *Eminescu. Versuri din Manuscrise* Editura Humanitas, București, 2015, p. 59.

⁵ Vezi alți meșteșugari ce încondeiază ouă și pictează icoane pe sticlă/pe lemn în baza de date a Institutului Național al Patrimoniului „Repertoriul Meșterilor și Practicilor Tradiționale”: repertoriulmesterilor.patrimoniul.ro

Ouă închistrite de Doina Moroșan din Suceava.
Foto de C. Mihăescu.

Gorovei, Artur (1937): *Ouăle de Paști – Studiu de folclor*, vol. XXX de *Studii și cercetări*, Ed. Academiei Române, București.

Mihăescu, Corina (2010): *Carte de învățătură (1): Ouăle de Paști din Oboga*, Ed. Tradiții Oltenie, Slatina.

Olteanu, A. (1998): *Metamorfozele sacrului. Dicționar de mitologie popular*, Editura Paideia, București.

Stoica, G. și Horșia, O. (2001): *Meșteșuguri artistice tradiționale*, Prefață de Paul Petrescu, Ed. Enciclopedica, București.

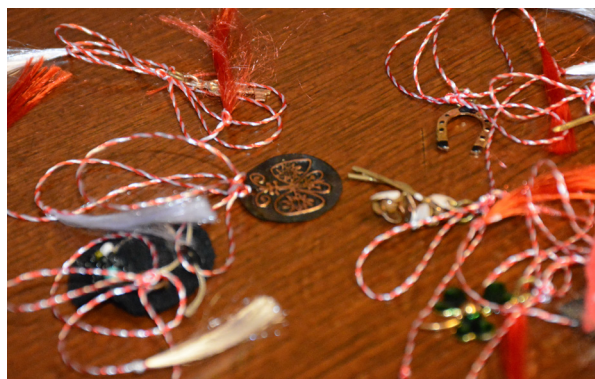
Taloș, Ion (2001): *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, Ed. Enciclopedică, București.

Văduva, O. (1996): *Paști spre sacru. Din etnologia alimentației tradiționale românești*, Ed. Enciclopedica, București.

Dr. Anamaria STĂNESCU
Consilier,

Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Mărțișorul

Element al patrimoniului imaterial, intrat de curând în patrimoniul UNESCO, obiceiul de a confecționa și a dăruia mărțișoare este răspândit pe tot teritoriul românesc.

În mod tradițional, mărțișorul era o ață de culoare roșie sau realizată prin împletirea unui fir roșu cu unul alb, care se purta la mână, la gleznă sau încins peste pântec, ca semn al venirii primăverii. Albul, simbol al purității, se împletește cu roșul, simbol al vitalității și al iubirii. În prezent, mărțișorul se poartă prins în piept, cu un ac și, rareori, la încheietura mâinii.

Inițial, era confecționat din fire de lână. Ulterior, s-a realizat și din fire de bumbac sau mătase. În prezent, se realizează din mătase, la scară industrială, conținând și o amuletă (bănuț, potcoavă, coșar, animal, o mică bijuterie etc.) confecționată din diverse materiale (lemn, metal, textile, sticlă etc), fiind prezent în magazine, în supermarket-uri sau la cei care confecționează mărțișoare cu scopul de a le vinde, pe scară largă.

În funcție de zonă, mărțișorul se dăruiește femeilor de orice vârstă, dar în Moldova și Bucovina se dă și bărbaților, de 1 Martie, fiind obiceiul ca aceștia să răsplătească tot cu un mărțișor sau cu un cadou doamnele, pe 8 Martie, de Ziua Femeii.

Mărțișorul se spune că are o funcție protectoare, marcând și începutul primăverii. El solidarizează grupul care îl poartă și îi face pe oameni conștienți de tradiția lor, cu scopul de a o conserva și

transmite mai departe generațiilor viitoare. De asemenea, marchează bucuria începutului de primăvară și afecțiunea față de persoanele cărora li se dăruiește.

Se poartă de la două-trei zile până la câteva săptămâni, iar după ce se ia din piept se spune că este bine să fie pus pe o creangă înflorită, sub o piatră, aruncat în fântână sau pe brazda verde. De asemenea, se putea prinde în coarnele animalelor, la intrarea în grajd sau în casă, crezându-se că aduce noroc și belșug în anul care urmează.

Obiceiul, despre care se crede că ar veni din Antichitate, este iubit și păstrat nu numai de români, ci și de alte populații sud-est europene (bulgari, macedoneni, moldoveni etc.), reprezentând o explozie de bucurie și culoare, marcă a Capului de primăvară.

Se pare că obiceiul este atât de îndătinat în popor, încât conservarea lui ar merge de la sine. Însă specialiștii din domeniul culturii au datoria de a-l promova și observa, de a-l ocroti și a-l prezenta noilor generații, pentru a înlesni păstrarea mărțișorului și transmiterea lui pe o perioadă cât mai lungă.

Această datorie este și a ta!

Dr. Iuliana BĂNCESCU,
Cercetător științific II,
Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Hora costumelor de la Pietrari sau spectacolul total al portului popular din Vâlcea

S-au împlinit anul acesta 51 de ani de când *Hora costumelor* se învâрте neîncetat în sensul acelor de timp care duc spre viitor.

Este hora credinței în valorile noastre identitare, hora tradiției care se predă și se preia în acest frumos dans al învățării. Este hora în care se cinstește meșteșugul străvechi al cusutului și al țesutului prin femeile - anonimele timpului trecut și creatoarele de astăzi – care au dat trup și frumusețe portului tradițional vâlcean.

Hora costumelor este un eveniment de marcă al Vâlcei, inițiat de oameni de cultură aleși, care au cunoscut și au crezut în potențialul artistic al unei zone etnografice, rodnică încă în mărturii, moșteniri și recreări de patrimoniu.

În lucrarea lui Gheorghe Deaconu, *Patrimoniul documentar al culturii tradiționale din Vâlcea, 1968-2008*, el însuși inițiatorul, alături de Ioan St. Lazăr al acestui festival-sărbătoare, aflăm descrierea primei „Hore a costumelor” din anul 1970, 19 aprilie „Concursul creatoarelor populare inițiativă a CJCP Vâlcea și a autorităților comunei Pietrari (primarul însuși, Gheorghe Popescu, a găsit inspirata titlatură), grefată de tradiția locală potrivit căreia tinerele țărănci arată – de Florii – ceea ce au realizat mai frumos în timpul iernii și având drept scop stimularea creației populare. Programul festivalului – sărbătoare a portului popular desfășurată în contextul târgului tradițional de la Pietrari – a cuprins: expoziție de artă populară tradițională, concursul de creație, parada portului popular și „hora costumelor”. La concurs au participat, cu costume create în iarna 1969-1970, creatoare populare din vetrele ariei etnografice Horezu. Juriul de specialitate, format din Elena Secoșan, Eugenia Trifan și Ioan St. Lazăr (secretar și totodată, coordonator al concursului), a evaluat costumele în funcție de parametrii prevăzuți în regulament: autenticitatea, specificul și calitatea. Printre laureații primei ediții, nume rezonante în arta populară vâlceană: Olimpia Radu, Ioana Bordencea, Maria Mitroi (Pietrari); Eugenia Predescu, Elena Șoșoacă (Bărbătești); Elena Grigoroiu, Ioana Șugureanu (Bunești); Maria Nicolaescu, Maria Sobolu (Păușești-Otăsău). Printre lăutarii care au animat prima <<horă a costumelor>> de la Pietrari: Gheorghe Bobei, rapsodul popular din Bărbătești.” (Editura Patrimoniul, Râmnicu Vâlcea, 2008, p. 95)

Ca un arc peste timp, anul acesta concursul creatoarelor populare a continuat sub aceleași repere valorice, cristalizate în timp: respectarea specificului zonal, autenticitatea categoriilor funcționale, calitatea tehnică și artistică.

Hora costumelor va fi mereu la Pietrari. În hora aceea este un tâlc: în ea se desfășoară în ritmul notelor muzicale mai multe fire: fire de lână, de bumbac, de in, de borangic. Nu toată lumea le zărește. Sunt fire călăuzitoare pe care le văd femeile și fetele creatoare și pe care le urmează urzind în minte și mai apoi „în trup”, aievea, minunile pe care le făuresc spre încântarea noastră.

Pietrariul este în sfânta zi a Floriilor acasa întregii Vâlce, și poartă în ramurile de salcie sfințite și strălucitoare stindardul frumuseții și perenității, în formă de cămăși, cu râuri, de scoarțe, de bete, de zăvelci, de vâlnice, de traiste, de covoare, de carpete....

Tot atâtea minuni ale acestei lumi care se numește *Vâlcea horelor de poveste*.

Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale din Vâlcea – reprezentat de Alin Pavelescu, manager și de Amalia Boari, șef Serviciu Cercetare, valorificare, în calitate de coordonator al evenimentului și membră în juriul de specialitate – a dat strălucire acestui eveniment printr-un program a cărui desfășurare exemplară a creat o emoție vie, creativă și admirativă în rândul participanților.

Redăm în continuare aspecte și evenimente ale programului din 2023 cu care *Hora costumelor* complinește curgerea spre viitor asemenea unei creații valoroase; un roman fluviu în mișcare, de la originile sale din 1970, în aceeași cheie a păstrării și valorificării tradiției:

Parada portului popular vâlcean în acordurile Fanfarei Județene „Constantin Brâncoveanu”;

Slujbă de binecuvântare;

Deschiderea oficială a celei de a 51-a ediții a Sărbătorii portului popular vâlcean *Hora Costumelor*;

Hora purtătorilor de costume tradiționale;

Concursul creatoarelor și al purtătorilor de costume populare din localitățile: Băbeni, Bărbătești, Brezoi, Copăceni, Costești, Creteni, Horezu, Mihăești, Pietrari, Popești, Prundeni, Râmnicu Vâlcea, Roșiile, Slătioara, Șirineasa, Tetoiu, Tomșani, Vaideeni;

Festivitatea de premiere a câștigătorilor;

Concert folcloric extraordinar, la care a participat Orchestra de Muzică Populară „Rapsodia Vâlceană” a CJCPCT Vâlcea, dirijor Cristi Caliu, iar ca invitat special Niculina Stoican.

Participare

Creatoare populare participante: Ana Avramescu și Maria Vasilescu (Bărbătești), Adriana Enea (Copăceni), Rodica Crăcană (Costești), Măriuța Dolofan (Horezu), Maria Foltea și Elena Borța (Mihăești), Vasilica Cojan (Tomșani), Elena OGREZEANU (Rm. Vâlcea), Silvia VEȚELEANU și Anica David (Pietrari), Ileana Pușcașu (Șirineasa), Elena Pleașu (Tomșani), Maria Gioancă (Vaideeni), Cristina Irimescu și Ioana Stăniloiu (Vaideeni), Grupul de creatoare „Șezătoare Râmnicu Vâlcea” (coordonator Camelia Rotariu) și mica țesătoare Alexandra Istrati (Rm. Vâlcea).

Reprezentative purtători de costume populare vâlcene:

Băbeni (coord. pr. dr. Emil Rădulescu, director al C.C. Băbeni), **Bărbătești** (coord. prof. Ileana Sima, prof. Mirela Mentea), **Copăceni** (coord. Adriana Enea și prof. Gheorghită Tâmplărescu, directorul Școlii), **Costești** (coord. bibl. Mihaela Silvia Marinescu), **Creteni** (coord. prof. Daniela Drăghici), **Horezu** (prof. Măriuța Dolofan – Clubul Copiilor), **Pesceana** (coord. prof. Cecilia Trașcă, directorul Școlii), **Popești** (coord. prof. Sica Floriana Șerban, directorul Școlii, prof. Alin Codreanu, prof. Rozalia Șerban), **Prundeni** (coord. prof. Elena Toader Stănescu, directorul Școlii), **Roșiile** (coord. prof. Denis Boboc, directorul Școlii și prof. Ștefania Herăscu), Grupul de purtători de costum „Șezătoare Râmnicu Vâlcea” (coord. Ghe și Camelia Rotariu), **Slătioara** (coord. prof. Mirela Cosmescu, directorul Școlii și înv. Valentina Torețoiu), Șirineasa (coord. bibl. Ileana Pușcașu și viceprimar Gheorghe Bîzgan), **Tetoiu** (coord. prof. Victor Boboc, directorul Școlii), **Tomșani** (coord. bibl. Georgeta Cârstea, înv. Mioara Monea – Ansamblul „Nedeița”), **Pietrari** (coord. prof. Ileana Sima, bibl. Crina Popescu și prof. Ana-Maria Săndulescu, directorul Școlii).

Juriul de specialitate al Horei Costumelor, ediția 51:

- Dr. Corina Mihăescu – cercetător științific, coordonator Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională, în cadrul Institutului Național al Patrimoniului București;
- Prof. Elena Stoica – etnograf;
- Nicolae Moraru – primarul comunei Pietrari;
- Amalia Boari – șef serviciu Cercetare-Valorificare la CJCPCT Vâlcea;
- Crina Popescu – bibliotecar și coordonator al atelierului de cusături tradiționale din cadrul Bibliotecii Pietrari.

Text și foto:

Dr. Corina MIHĂESCU,

Cercetător științific I

Patrimoniu Cultural Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei

Cel mai recent număr al „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei”, vol. XXII, Ed. Palatului Culturii, Iași, 2022, 507 p., a ieșit de sub tipar. Publicația de prestigiu național cuprinde studii din domeniul patrimoniului cultural semnate de cercetători științifici, muzeografi, etnografi, filologi, istorici și alte personalități culturale. Anuarul de referință al etnografiei românești - coordonat de prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru - este publicat neîntrerupt din anul 2001, ajungând în anul 2023 la cea de-a XXII-a ediție.

În atenția publicului de specialitate sunt aduse studii științifice, articole, materiale de teren, recenzii și prezentări de carte. Renumele „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” în rândul specialiștilor din domeniul patrimoniului cultural este fundamentat permanent pe studii științifice și materiale de teren remarcabile, cu o tematică deosebită și variată, precum: „Alțița, marcă identitară” de Silvia Ciubotaru și Ion H. Ciubotaru, „Vatra regăsită între memorialistică și eseul de înaltă ținută literară” de Ion Cuceu, „O informatoare din Timoc: Milosava Grozdic” de Otilia Hedeșan, „Focul viu. Coordonate pastorale din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei” de Adina Hulubaș, „Teatrul popular românesc - diversitatea originilor și influențelor” de Ioana Repciuc, „Aspecte etnografice în Chestionarul VII. Instrumente muzicale ale Muzeului Limbii Române” de Cosmina-Maria Berindei, „Contribuții la cunoașterea influențelor romane asupra costumului popular românesc” de Arcadie Bodale, „Se duc olarii” de Ion H. Ciubotaru, „Tradiția colonizării transcarpatice a sătenilor din Jina (Mărginimea Sibiului)” de Maria Constantin, „Enigmele etnogenezii: alternativa <<traianizării>> (text în limba engleză)” de Nicolae Constantinescu, „O cercetare modernă a cântecelor propriu-zise din Moldova” de Iordan Datcu, „În vie la Negrupunte. Război, memorie, folclor” de Lucian-Valeriu Lefter, „O narațiune personală scrisă într-un stil propriu” de Corina Mihăescu, „Comisia Româno - Polonă a Ceremușului între deziderat și realitate” de Aurel Prepeliuc, „File din campania de cercetare a bisericilor de lemn din județul Iași” de Daniel Șuvăială, „Colecția de etnografie din cadrul Complexului Muzeal „Paul Țărălungă” din Prăjești (județul Bacău)” de Anton Coșa, „Matei Țâmforea și icoana parabolei bogatului și a sărmanului Lazăr” de Letiția-Mirela Cristea, „Lovește, înainte ca flacăra ta să pâlăie! Vechi tehnologii de aprindere a focului: amnarul, cremenea și iasca” de Ioan Iațcu, „Recontextualizarea obiectelor de ceramică săsească în muzeu. O nouă metodă de abordare experimentală” de Karla Roșca, „De la Borten la vălătură. Etape din viață, simbolism și morfologie stilistică. Bortenele din colecția Muzeului ASTRA” de Camelia Ștefan și Iulia Teodorescu”

și „Pagini din istoria Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău” de Mihai Ursu. Apoi, în categoria documentelor și corespondențelor, Cosmina Timoce-Mocanu realizează „Note și comentarii la un scurt epistolar inedit: Ion Mușlea și N. I. Dumitrașcu”.

Altă secțiune din cuprinsul Anuarului restituie cititorilor interesați contribuții științifice rămase în manuscris după dispariția autorilor. În semn de prețuire pentru întreaga operă științifică, întâlnim aici continuarea transcrierilor și comentariilor prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru referitoare la studiul etnografic al filologului și folcloristului Petru Caraman cu titlul „Cântece propriu-zise culese cu un veac în urmă”. Volumul XXII al „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” conține și două portrete *in memoriam* pentru Corneliu Bucur, realizate de Mirela Crețu și Ioan Opriș.

Paginile volumului al XXII-lea al „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” expun teorii fundamentale și aplicări avizate ale metodelor de cercetare etnografică, ce-i așază pe semnatarii care și-au dedicat viața profesională punerii în valoare a patrimoniului cultural imaterial și muzeografiei etnografice într-o poziție de grație printre specialiștii domeniului. Lectură plăcută!

Dr. Anamaria STĂNESCU

Consilier,

Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Dan Băcuet-Crișan, „LUDICA MEDIAEVALIA. Jucării și jocuri medievale pe teritoriul României: schiță arheologică” Ed. MEGA | Ed. Porolissum, Cluj-Napoca, 2022, 117 p.

Din cele mai vechi timpuri și până în prezent - atunci când nu construiesc, când nu meșteșugesc obiecte, când nu fac agricultura sau când nu poartă războaie - oamenii au preocupări ludice. Însă literatura arheologică românească furnizează puține artefacte provenite din așezări sau din spații funerare dedicate copiilor, care să demonstreze existența jocurilor și a jucăriilor în viața cotidiană a comunităților de pe teritoriul României din perioada medievală.

Acestea artefacte cu greu pot fi asociate cu o funcționalitate ludică de către arheologi în studii științifice și alte abordări ale tematicii, deoarece anumite ludeme obiectuale (jucării) și simboluri ludice au fost realizate din materiale perisabile (vegetale, cârpe, lemn), care, uneori, au fost păstrate doar în sursele grafice ale epocii, iar jucăriile din piatră, din lut, din os ori din metal, ce au rezistat trecerii timpului, în cazul în care sunt părți constitutive ale unui ansamblu, cu greu pot fi reconstituite corespunzător scopului inițial. De asemenea, trebuie amintit că jocurile aparțin sferei imateriale al vieții.

Drept urmare, semnalăm ieșirea de sub tipar - în seria „Bibliotheca Musei Porolissensis XXXIII” a Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău - a însemnatului volum „LUDICA

MEDIAEVALIA. Jucării și jocuri medievale pe teritoriul României: schiță arheologică”, sub semnătura cercetătorului științific dr. Dan Băcuet-Crișan. Cartea expune o pledoarie pentru o arheologie a ludicului medieval.

Interpretarea științifică a dr. Dan Băcuet-Crișan pătrunde în lumea animalelor în miniatură realizate din lut, din corn de cerb etc., pentru a asocia un scop ludic unor figurine zoomorfe în chip de păsări și cai descoperite în siturile medievale timpurii de pe teritoriul României, ce nu au beneficiat până în prezent de argumente în favoarea utilizării lor ca jucării.

Analiza arheologică aduce în atenția cititorilor și analogii între artefacte medievale de pe teritoriul României și obiecte arheologice descoperite în alte spații ale Europei din aceeași perioadă istorică. Spre exemplu, păpușile descoperite în județele Alba și Arad sunt comparate cu figurine antropomorfe din lut cu utilitate ludică din Ungaria și Germania și sunt raportate la păpușile englezești din metal și la cele olandeze cioplite din lemn, cu părți mobile. Totodată, autorul cărții corelează vase ceramice de dimensiuni extrem de reduse, provenite dintr-o anexă gospodărească și dintr-o locuință cu universul jucăriilor copilăriei și cu joaca de-a bucătăria argumentând funcționalitatea ludică a acestora. Apoi, sunt ilustrate repere ale evoluției jocului de șah, figuratismul și abstractizarea pieselor de șah, urme ale jocului cu zaruri și componente ale jocurilor de tip moara și table.

„LUDICA MEDIAEVALIA. Jucării și jocuri medievale pe teritoriul României: schiță arheologică” exprimă o posibilă interpretare corectă a unor artefacte drept materialități ale practicării unor jocuri, mai exact, drept jucării din lut, din lemn, din piatră, din os etc. De asemenea, vasele miniaturale și figurinele zoomorfe și antropomorfe din lut ars sunt forme materiale ce indică clar prezența manifestărilor ludice în viața copiilor din societatea medievală.

Analiza arheologică a dr. Dan Băcuet-Crișan raportează artefacte medievale rare la petrecerea timpului liber al copiilor și adulților prin intermediul jocurilor fie ele competitive, de imitație, de vertij sau de noroc, cu scopul final de a invita cititorii la o meditație profundă asupra artefactelor din depozitele muzeelor. Prin urmare, „LUDICA MEDIAEVALIA. Jucării și jocuri medievale pe teritoriul României: schiță arheologică” constituie un distins aport în domeniul cercetării patrimoniului cultural de pe teritoriul României. Implicat, studiul științific reprezintă o contribuție importantă complementară cercetării și interpretării etnologice a jucăriilor ca instrumente ludice de pregătire pentru viața de adult și de explorare a lumii și a jocurilor ca elemente vii ale patrimoniului cultural imaterial ce au însoțit evoluția comunităților umane încă din Preistorie.

Dr. Anamaria STĂNESCU

Consilier,

Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Pionierat de succes în dialectologia transilvană. Sigrid Haldenwang și *Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania*

În 15 martie 2023, colega noastră de la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu - dr. Sigrid Haldenwang - a împlinit frumoasa vârstă de 80 de ani. Considerăm important să marcăm acest aspect, deoarece (și) de numele cercetătoarei Sigrid Haldenwang se leagă un dicționar-tezaur, de o valoare patrimonială inestimabilă, despre care ne-am bucura să se știe mai multe - *Dicționarul graiurilor săsești (Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch)*.

Absolventă a Universității din București, Facultatea de Limbi și Literaturi străine, secția Germană (secundar limba română), cu un doctorat în filologie (specialitatea *Dialectologia săsească din Transilvania*), Sigrid Haldenwang este o cercetătoare aparte în spațiul transilvan, cu o acribie și o ritmicitate demne de cartea recordurilor, cu har și pasiune, cu perseverență și tenacitate, calități care au ghidat-o în elaborarea științifică, neîntreruptă, din 1972 și până în prezent, a *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania*.

Dicționarul reprezintă cel mai vechi proiect editorial al Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu (subordonat Academiei Române). Acest dicționar valorifică, după principii științifice, tezaurul lexical al celor 243 de graiuri săsești, care înglobează și împrumuturi din română și maghiară. Proiectul în sine este de mare interes și pentru studierea graiurilor din întreg spațiul de expresie germană, întrucât graiurile transilvane păstrează numeroase forme arhaice dispărute în alte părți. Dicționarul elaborat în cadrul institutului sibian se adresează deopotrivă lingviștilor, etnologilor, sociologilor, istoricilor și tuturor celor interesați de graiurile săsești, de cuvinte și expresii specifice, preluate sau împrumutate, mărturii, peste secole, ale conviețuirii și interferenței unor obiceiuri, meșteșuguri, tradiții gastronomice etc.

Până în prezent, au fost publicate următoarele volume: vol. I (A-C) 1924, editat de Adolf Schullerus [primul fascicol deja în 1908: Karl J. Trübner]; II (D-F) 1926, editat de Adolf Schullerus, Friedrich Hofstädter și Georg Keintzel; V (R-Salarist), serie veche 1929-1931, prelucrat de Johann Roth, Gustav Göckler, editat de Friedrich Krauss, Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter. Vol. III (G) 1971, editat de Anneliese Thudt, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Bernhard Capesius, Gisela Richter; IV (H-J) 1972, editat de Anneliese Thudt, Bernhard Capesius, Gisela Richter, Roswitha Braun-Sânta; V (K) [serie nouă] 1975, editat de Anneliese Thudt, Gisela Richter, Sigrid Haldenwang, Roswitha Braun-Sânta, București: Editura Academiei Române și Berlin: Walter de Gruyter; VI (L) 1993, editat de Anneliese Thudt, Gisela Richter, Sigrid Haldenwang; VII (M) 1998, editat de Anneliese Thudt, Sigrid Haldenwang, Ute Maurer [colaboratoare: Isolde Huber și Malwine Dengel]; VIII (N-P) 2002, editat de Anneliese Thudt, Sigrid Haldenwang, Stefan Sienerth, Ute Maurer [colaboratoare: Isolde Huber și Malwine Dengel]; IX (Q-R) 2006, editat de Isolde Huber, Malwine Dengel, S. Haldenwang, Stefan Sienerth, Ute Maurer; X (S-Schenkwein) 2014, editat de Malwine Dengel, Sigrid Haldenwang, București: Editura Academiei Române și Böhlau: Koeln/Weimar/Wien; XI (Schentzel-

Sigrid Haldenwang.

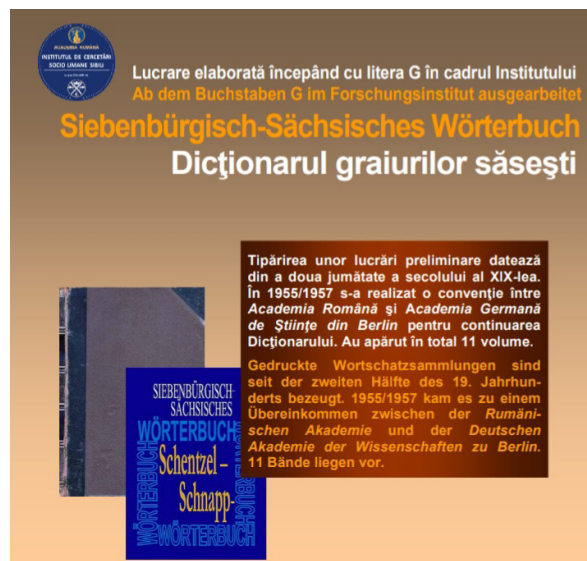
Sigrig Haldenwang – lansarea volumului XI al *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania*.

Schnappzagelchen) 2020, editat de Sigrig Haldenwang, București: Editura Academiei Române și Wien/Koeln/Weimar: Böhlau [care din 2017 aparține editurii Vandenhoeck & Ruprecht Verlage].

Așadar, Sigrig Haldenwang este coautoarea celor mai recente șase volume și autoarea volumului XI (214 p. + LXXXVIII p., Viena/ Köln/ Weimar 2020).

Între timp, deși s-a pensionat, Sigrig Haldenwang a continuat să studieze temele sale de interes științific dintotdeauna: lexicul graiurilor săsești din Transilvania din punct de vedere istoric; formarea cuvintelor (corpusuri lingvistice) în graiurile săsești din Transilvania; etimologia unor cuvinte săsești provenite din dialectele din spațiul german; probleme de interferențe lingvistice în Transilvania: categorii gramaticale transferate din limba română sau maghiară în graiurile săsești din Transilvania etc.

Bogata activitate științifică națională este completată de o la fel de susținută acti-

Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania – pagină din albumul aniversar Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu la 65 de ani (1956-2021), Sibiu, 50 p.

vitate pe plan internațional, cu publicații în editurile: De Gruyter, Berlin și Wissenschaftlicher Verlag Berlin. A publicat, de asemenea, în reviste academice importante: „Literaturgeschichte und Interkulturalität” (Berlin), „Forschungen zur deutschen Sprache in Mittel-, Ost- und Südosteuropa” (Passau); „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik” (Stuttgart) - publicație indexată în 850 de biblioteci conform WorldCat.

Eforturile științifice s-au materializat în rezultate pe măsură, acordându-i-se distincții precum: Premiul Academiei Române „Timotei Cipariu”, pentru volumul 6 (L) al *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania* (1995); Premiul Hans-Christian și Beatrix Habermann pentru știință și cercetare (Hans-Christian und Beatrix Habermann-Preis für Wissenschaft und Forschung) - Siebenbürgisch-Sächsische Stiftung München, primit împreună cu lexicografa Anneliese Thudt (2000); Premiul Cultural Săsesc/Siebenbürgisch-Sächsischer Kulturpreis (2022)¹.

¹ În 2022, eforturile și rezultatele științifice i-au fost răsplătite prin *Premiul Cultural Săsesc/Siebenbürgisch-Sächsischer Kulturpreis*, acordat în 5 iunie 2022, în cadrul Întâlnirii anuale a sașilor transilvăneni (72. Heimattag der Siebenbürger Sachsen), desfășurată la Dinkelsbühl, Germania. Istoricul literar și publicistul Michael Markel - câștigător, la rândul său, al Premiului Cultural Săsesc - a rostit un scurt *laudatio*, punctând cele mai importante aspecte care definesc cei peste 50 de ani de activitate pe care dr. Sigrig Haldenwang i-a dedicat cercetării științifice și implicării în păstrarea și promovarea identității etnoculturale a comunității săsești din Transilvania. De un mare

Autorii *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania*.

O parte dintre „lădițele” cu fișe de dicționar, aflate la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.

Sigrid Haldenwang sărbătorită la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.

Am enumerat doar câteva aspecte care dezvăluie o parte din portretul unei cercetătoare pe cât de inedite, pe atât de importante pentru istoria disciplinelor umaniste din Transilvania. În spatele acestora se află o muncă de o viață, dar și un om nobil, aparent fragil, dar extrem de puternic, bun diplomat, sobru, dar cu un fin simț al umorului, neobosit în a sta la dispoziția colegilor și a tuturor celor care îi solicită sprijinul.

Pentru noi, colegii din Institut, în general, și pentru redacția periodicului „Studii și comunicări de etnologie”, în special, Sigrid Haldenwang este un fel de „as din mână”, la care apelăm cu certitudinea că vom primi ajutor de nădejde. Secretar de redacție în perioada 2000-2005, Sigrid Haldenwang a rămas alături de noi și de revistă până astăzi, asumându-și rolul de responsabil al rubricii *Din etnologia germanilor din România*, publicând materiale consistente² și amintindu-ne, indirect, de buna vecinătate a sașilor, acel *Nachbarschaft* tot mai rar în zilele noastre.

Așadar, îi mulțumim pentru tot, o asigurăm de toată admirația noastră pentru exemplarul parcurs profesional și îi urăm un călduros „La mulți ani!”.

Premiul Cultural Săsesc / Siebenbürgisch-Sächsischer Kulturpreis.

impact asupra publicului a fost modul original în care M. Markel și-a început discursul, oferind definiția unui cuvânt săsesc mai puțin utilizat, din sfera semantică a gastronomiei - *Schielerhängklich* (felii foarte subțiri de pâine înmuiate în apă, sărate și prăjite pe plita sobei; un fel de *hencleș* al săracului) - tocmai pentru a sugera nuanțele lingvistice, complexitatea și rezultatele unor investigații de acest gen. Pe cât de inedită, pe atât de firească această intervenție, dacă ne gândim la faptul că Sigrid Haldenwang a înregistrat câteva mii de astfel de cuvinte doar în cel mai recent volum al *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania (XI)*, pe care l-a elaborat ca unic editor - „im Alleingang redigiert”.

² Amintim aici doar câteva studii publicate în „Studii și comunicări de etnologie”: *Privire spre Luxemburg. Dialectul săsesc, un dialect al germanei centrale de vest cu aspecte lingvistice luxemburgheze* (XIV/2000, p. 195-204); *Împrumuturi lingvistice din româna veche* (XVII/2003, p. 263-272); *Gansabreiten, un obicei al sașilor din Transilvania* (XVIII/2004, p. 189-196); *Cu privire la lexemele „pomană, minune și minunați” în graiurile săsești din Transilvania* (XXIII/2009, p. 183-188); *Despre Dicționarul graiului locuitorilor din Bod (jud. Brașov), de Otto F. Gliebe* (XXX/2016, p. 253-259); *Construcții lexicale care aparțin limbajului școlii, formate pe baza unor lexeme latine, atestate în graiurile săsești din Transilvania* (XXXVI/2022, p. 262-274).

Bibliografie

Gabriela Panțel, *Dr. Sigrid Haldenwang, o vârstă rotundă*, în „Studii și comunicări de etnologie”, tomul XVII/2003, pp. 279-280.

Ilie Moise, *Două colaboratoare de nădejde*, în *Efigii sentimentale*, vol. II, Sibiu, Editura Honterus, 2018, pp. 212-213.

Doris Sava, *Ein Mann, ein Wort - eine Frau, ein Wörterbuch. Statornicie de-a lungul vremii. Omagiu doamnei dr. Sigrid Haldenwang*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Band 61/2018, pp. 243-247.

Andreea Buzaș, *In honorem dr. Sigrid Haldenwang*, în *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu (1956-2021) - 65 de ani de provocări istoriografice și culturale*, coord.: Rudolf Gräf, Andreea Buzaș, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 15-16.

Text și foto **dr. Andreea BUZAȘ**,
Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu

Misiunea: Patrimoniul Muzical

Am primit la redacție cartea domnului Aurelian Popa-Stavri, **Misiunea: Patrimoniul Muzical**. Studii, interviuri, eseuri despre muzică și radiofonie, apărută la Editura Amurg sentimental, București, 2021.

Autorul cărții, mai sus-menționat, este un cunoscut și apreciat om de radio de la emisiunile de muzică populară și folclor, redactor muzical al postului Radio România Antena Satelor, a profesat ca dascăl de muzică, a fost interpret vocal, corist, interpret la pian și block-flötte, dirijor de cor.

Cartea conturează o imagine de ansamblu a patrimoniului cultural și cuprinde în sumarul ei lucrări cu caracter folcloric, care se adresează în mod special spectrului muzical folcloric, dar nu numai. Ea poate fi citită și studiată, mare parte, de cunoscătorii de muzică, jurnaliști de radio și televiziune, redactori de la diverse reviste de cultură și educație, de învățători, profesori de muzică, folcloriști, studenți; o carte destinată melomanilor, ca și elevilor de gimnaziu și liceu.

Conținutul cărții cuprinde în paginile sale importante studii de specialitate muzicală, despre *Hora bucovineană bătrânească*, *marcă stilistică a folclorului românesc*, unde autorul oferă informații și aduce numeroase lămuriri privind jocul în Bucovina; *Cavalul românesc* - o istorie și o documentație detaliată a acestui instrument de suflat folosit în acompanierea vocală a rapsodului, a artiștilor de folclor. De asemenea, alte studii evidențiate în carte sunt despre *Dor* - „personaj marcant al imaginației populare, prezență inefabilă și spirituală, rezultată a subconștientului individual și colectiv” și *Romanța* - „accesibilă, fredonabilă, purtătoare a dorințelor dintre îndrăgodiți, ea și-a aflat leagăn și vad prin muzicalitatea limbii românești orale, populare, apoi din aceea a limbii literare”.

Pe lângă aceste studii autorul a oferit cititorilor interviuri de referință cu dr. acad. Sabina Ispas, directoarea Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române, Jean Lupu, dirijorul Corului „Simbol” al Patriarhiei Române, Alexandru Pârlea, maestrul de sunet memorabil în transmisiunile Festivalului „George Enescu”, William Longden despre rolul muzicii în activitatea persoanelor cu dizabilități.

Din bogatul cuprins al cărții nu pot fi omise recenziile de carte, evocări, cronici, versuri.

AURELIAN POPA-STAVRI

MISIUNEA: PATRIMONIUL MUZICAL

Editura Amurg sentimental
București 2021

Un alt subgen jurnalistic mai rar abordat, prezent în această carte, este *transcrierea*, cuvânt cu cuvânt, fragmentară sau, mai rar, în întregime, a unui eveniment, cu scopul reținerii lui de către cititori. Poate fi un spectacol, un vernisaj, o conferință de presă sau o parte a unui simpozion. Astfel, autorul oferă spre citire câteva transcrieri de acest gen: Grigore Leșe în concertul „Sacrificiul impune respect!”, Spectacol dedicat veteranilor de război, organizat de Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Administrației și Internelor, în anul 2015 - transcrierea comentariilor și prezentării corului din Libotin, Maramureș, Confluente: concertul „Numai din izvor curat”. Orchestra Națională a Ungariei și Corul Filarmonicii de Stat din Târgu Mureș. Dirijori Kocsis Zoltan și Vasile Cazan.

Capitolul „Cartea Benone Damian, un virtuoz violonist”, aduce în prim-plan evocarea unei cărți-studiu scrisă de autor despre Benone Damian - acordeonist și violonist virtuoz, profesor și șef de orchestră populară în Elveția, promovând un vast repertoriu popular românesc.

Felicităm pe cunoscutul realizator de radio, domnul Aurelian Popa-Stavri, apreciat pentru munca desăvârșită pe care a realizat-o de-a lungul anilor, un entuziast propagator al muzicii folclorice, științei și artei tradiționale românești.

Mihaela CIORCILĂ

Redactor,

Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Țara de Sus - revistă de conservare și promovare a culturii tradiționale nr 3-4 (67-68)-2022, anul XVII

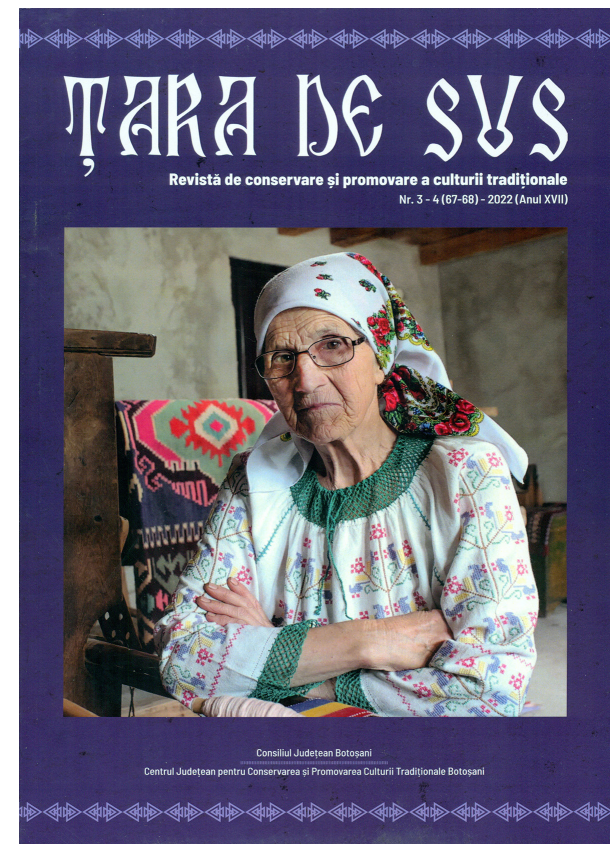
Apărută în condiții grafice excepționale, pe hârtie de foarte bună calitate și cu un conținut consistent de idei și evenimente, revista *Țara de Sus* își încântă cititorii și de astă dată cu ultimele noutăți din domeniul culturii care au legătură cu Botoșaniul.

Răsfoind revista, ne atrag atenția titluri ca *Tezaur uman viu Aurica Cojocaru*, *Tabăra de pictură de icoane pe lemn*, *Salonul internațional de artă naivă Gheorghe Sturza*, *Piese de port popular din patrimoniul etnografic botoșănean*, *Zilele Culturii Tradiționale și Zilele Chișinăului la Botoșani*, *Festivalul-concurs al tarafurilor „Constantin Lupu”*, *Festivalul Internațional al Cântecului, Jocului și Portului Popular „Vasile Andriescu”*, *Festivalul Național de Muzică Seri melancolice eminesciene*, *Rămas bun, maestre Voicu Enăchescu*, *La Darabani - Acasă la smeritul chirurg-demiurg Leon Dănăilă*, *Concursul Național de Poezie și Interpretare critică a operei eminesciene „Poni Luceafărul...”*, *Concursul Național de Creație și Interpretare a piesei de teatru într-un act „Mihail Sorbul”*, *140 de ani de lectură publică la Botoșani*.

Scrise într-un stil elegant și accesibil, bogat ilustrate cu imagini color, bine documentate, articolele din revistă atrag atenția botoșănenilor asupra ultimelor evenimente, dar și atenția străinilor către Botoșani, ca centru cultural viu și plin de activități interesante.

Felicităm Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Botoșani pentru realizarea acestei reviste - reper în cultura actuală.

Dr. Iuliana BĂNCESCU
Cercetător științific II,
Patrimoniul Imaterial și Cultură Tradițională - INP

Colectiv redacțional

Mihaela CIORCILĂ

Corina MIHĂESCU

Mirela MIHĂILĂ

DTP: Ruxandra ȘERBAN

Coperta I: *Întâlniri de Tezaur – atelier-expoziție, dedicată icoanei tradiționale pe sticlă, 9 aprilie 2023, Bibilotecă, sediul central al Institutului Național al Patrimoniului.*

Fotografii de Rodica Dinache, operator imagine, PICT - INP

Coperta IV: *Hora Costumelor, Pietrari, jud. Vâlcea, 9 aprilie 2023.*

Fotografii de Corina Mihăescu